

Militant islamisme bygger på to grunnleggende ideer: muslimske forestillinger om hellig krig og den moderne politiske voldsdoktrinen, nasjonalistisk militarisme. Det ideologiske kunststykket har vært å forene den statlige krigsretorikken med religiøs retorikk til et tilsynelatende logisk hele.

Militant islamisme og “legitim” vold

Åshild Kolås er seniorforsker ved Institutt for fredsforskning (prif)

TEKST: Åshild Kolås

MILITANT ISLAMISME KAN kanskje best beskrives som et ideologisk brytningsfelt for rivaliserende dogmer og doktriner, der det retoriske kjernepunktet dreier seg om sverdets jihad. Det sentrale er forståelsen av jihad som en kamp med militære virkemidler, som legitimerer bruken av voldelige metoder med et symbolspråk hentet hovedsaklig fra islam. Det som definerer den militante islamismen er mer en felles form enn et entydig innhold. Som et middel for jihad er vold tillatt i “det godes” tjeneste.

Men enigheten slutter når det gjelder betingelsene for den legitime bruken av voldelige midler. Er dette begrenset til forsvarssituasjoner, eller er angrep også tillatt? Er det kun forsvarlig å iverksette aksjoner innen muslimske land, eller også i andre deler av verden?

Denne artikkelen tar for seg deler av retorikken ført av militante islamister om den “legitime” bruken av politisk vold, med søkelys på skillet mellom “stridende” eller militære og “ikke-stridende” eller sivile mål.

Hva ansees som legitim bruk av politisk vold blant forskjellige militante islamistiske grupper? Hvordan identifiseres fienden? Hvor går grensene for de lovlige målene? Ved sivile, ikke-stridende eller beskyttede, det vil si kvinner, barn og eldre? Hvilke argumenter bruker muslimske intellektuelle i debatter om lovligheten av voldsbruk?

Viktige forskjeller skjuler seg bak begrepspar som “stridende/ikke-stridende” og “militær/sivil”. Forskjellige definisjoner av begrepet sivil spiller en nøkkelrolle for argumentasjonen, og symbolikken eller undertonene i begrepsbruken er også med på å understøtte de prinsipielle standpunktene. Militante islamister drar veksler på de overførte betydningene av begreper som martyrer, vantro og korsfarere, og bygger samtidig sin retorikk på en implisitt forståelse av militære styrker som legitime utøvere av statlig vold.

Den militante islamismen balanserer på sett og vis på to ideologiske grunnsteiner: ideen om hellig krig som en muslimsk plikt, og den moderne nasjonalstatlige militarismen. Det ideologiske kunststykket har vært å forene krigsretorikken med den religiøse retorikken til et tilsynelatende logisk hele. Hvilken av de to, om noen av dem, er den mest fundamentale er mindre vesentlig. Det er koblingen mellom militarisme og islam som er nøkkelpunktet, og det er denne koblingen som også er nøkkelen til at argumentasjonen i mange tilfeller

aksepteres. Det er slik den voldelige islamismen virker etter hensikten, ved at den fremstår som legitim.

Fienden: Krigens folk

Krigsretorikken underbygger en forståelse av de militante aktivistene som soldater på militære oppdrag. Den såkalte Al Qaeda håndboka (Al Qaeda manual) er en kilde som beskriver selve målsetningene for Al Qaedas virksomhet.¹ Håndboka pålegger “militære enheter” å utføre en rekke oppdrag rettet mot “fienden”. Hovedoppdraget er å styrte eller beseire ugudelige regimer og erstatte dem med et muslimsk regime. I tillegg pålegges “enhetene” å utføre følgende prioriterte oppdrag: drive etterretningsvirksomhet mot fienden, kidnappe og myrde fiendens mannskaper (i tillegg til turister), sette fri “brødre” som er fanget av fienden, spre rykter og skrive innlegg som egger folk opp mot fienden, sprengning og ødelegge steder der det foregår umoral, synd og forlystelse (med bemerkningen “ikke et viktig mål”), sprengning og ødelegge ambassader og angripe viktige økonomiske sentre, og tilslutt, sprengning og ødelegge broer som fører inn til byene.

Hvem er så fienden for Al Qaedas ideologer? I mange kilder brukes betegnelsen krigens folk, altså nasjoner som fører krig mot muslimer. Begrepet korsfarer-koalisjonens folk ble nylig brukt av Al Qaeda-lederen Ayman Al-Zawahiri, i et intervju med Al Jazeera tv sendt få dager etter bombeangrepet i London 7. juli i år. Al-Zawahiri uttalte da at britene ikke kunne drømme om sikkerhet før “alle hedningenes hærer forlater Muhammeds land”.²

Viktigheten av nasjonale så vel som religiøse kjennetegn for “fienden” kommer klart til uttrykk i en annen sentral kilde:

“Målene i byene”.³ Ifølge denne kilden er de “menneskelige målene” jøder, kristne og apostater (eller frafalne), i prioritert rekkefølge. Blant jødene er amerikanske og israelske jøder høyest prioritert, deretter britiske, og så franske jøder. De kristne er prioritert først etter nasjonalitet; amerikanske, britiske, spanske, australske, kanadiske og italienske kristne, og dernest etter samfunnsstilling; forretningsmenn, diplomater og politikere, akademikere, militære, turister, og endelig “alle de som er advart av Mujahideen ved ankomst”.

Samme kilde gir også en forklaring på formålet ved å angripe menneskelige mål. Det viktigste er å forklare ideologien bak

Et nøkkeltema er hvorvidt de sivile ofrene for terrorangrep skal forstås som uskyldige.

angrepet og gjøre det klart at dette er en religiøs kamp, der jøder og kristne er hovedfiendene. I tillegg er målene å drive opprenskning ved å utrydde de “frafalne”, å skape frykt blant fienden, å heve moralen hos den muslimske nasjonen, å fornedre regjeringer som blir angrepet (med henvisning til USA etter angrepene på New York og Washington), å forstyrre planene til “vantro” og “frafalne” (med henvisning til hvordan angrepene på italienere i Bagdad og spanjoler i Madrid fikk konsekvenser for italiensk og spansk medvirkning i Irak) og å gjengjelde drap på muslimer.

Al Qaeda og andre grupper med en global eller anti-amerikansk agenda spiller

Illustrasjon hentet fra en manual skrevet av Al Qaeda.

إعلان الجهاد
على
طوائف بلاد
سلسلة عسكرية

-2-

gjerne på skillet mellom de “troende” (de rett-troende muslimene) og de “ikke-troende” (de vantro eller hedningene, de frafalne, og kristne/jøder). Dette er et viktig virkemiddel for å forklare og begrunne “kampen” som en hellig krig med et religiøst fundament, og dermed en rettferdig og nødvendig krig. Men så snart selve

*Så snart selve fienden skal
identifiseres blir religiøse merkelapper
avløst av nasjonale identiteter.*

fienden skal identifiseres, og de legitime målene for terrorangrep beskrives, blir religiøse merkelapper gjerne avløst av nasjonale identiteter. Fiendene for tilhengere av den globale jihad er med andre ord nasjoner heller enn religiøse grupper, selv om symbolikken er basert på islam. Som et motsvar til de fiendtlige nasjonene stilles den muslimske nasjon opp som selve kilden til muslimsk identitet, gjerne assosiert med begrepet *umma*, det vil si fellesskapet av troende muslimer. Den såkalte krigstilstanden mellom den muslimske nasjon og andre nasjoner, definert som ikke-muslimske, er en viktig forutsetning for den globale varianten av islamisme.

Den hellige krigens grenseland

De globale jihadistene er ikke de eneste militante islamistene. Det finnes også militante islamister med en sosio-revolusjonær agenda, dvs. grupper som kjemper om statsmakten i eget land, for eksempel den egyptiske gruppen al-Jamaa al-Islamiyya og de algirske gruppene al-Jamaa al-Islamiyya al-musallaha og al-Jamaa al-Salafiyya lil-

Dawa wal-Qital som var aktive på 1990-tallet. I tillegg finnes det nasjonalistiske/separatistiske grupper, som kjemper om et omstridt territorium innenfor landegrensene, slik som den palestinske gruppen Hamas.⁴ Felles for alle de islamistiske gruppene er det muslimske symbolspråket. Forskjellige politiske standpunkter begrunnes med sitater og fortolkninger av Koranen eller utlegninger basert på historier om de tidlige kalifene og Muhammed selv. Alle de islamistiske gruppene ser dessuten sin egen versjon av islam som den endelige rettesnoren for hva som er lovlig (halal) og ulovlig (haram), riktig og galt. Men der slutter det meste av enigheten.

Terrorhandlingene i New York og Washington den 11. september 2001 vekket intense diskusjoner blant muslimer verden over, ikke minst i USA og Europa. En rekke muslimske trossamfunn har siden protestert mot terroristenes “misbruk” av islam og avskrevet enhver form for terror som uforenlig med islams budskap. Andre grupper har derimot forsvart den voldelige tolkningen av jihad og beskrevet voldelige aksjoner som et legitimt “militært” virkemiddel. Enkelte tilhengere av sverdens jihad mener at også sivile eller “ikke-stridende” er legitime mål. Striden står ikke bare mellom islamistiske tilhengere og motstandere av voldelige aksjoner, men like mye mellom ulike synspunkter på forskjellige former for voldsbruk. Spørsmålet dreier seg i første rekke om hvorvidt det i det hele tatt finnes situasjoner der det er legitimt å bruke vold i politisk øyemed, og i så fall hvilke situasjoner dette gjelder. Bruken av vold mot sivile, og ikke minst mot de “beskyttede”, dvs. kvinner, barn og eldre, er et særlig betent spørsmål.

Nettopp derfor er det viktig for de mest ekstreme tilhengerne av voldelige aksjoner å argumentere for at slik vold er i tråd med den rette tro.

Et typisk eksempel på en slik argumentasjon finner man i en erklæring utgitt av Qa' idat al-Jihad (the Jihad Base), datert 24. april 2002.⁵ Dokumentet beskriver "heltenes mandat og lovligheten av operasjonene (11. september) i New York og Washington". Teksten er sterkt krydret med henvisninger til Koranen og profetens gjerninger, som brukes til å illustrere at forbudet mot drap på kvinner, barn og eldre ikke er et absolutt forbud. Ifølge forfatterne er slike drap lovlige under en rekke omstendigheter. Det gjelder for eksempel når angrep er represalier for brutte avtaler, hevnaksjoner eller gjengjeldelsesangrep mellom krigførende nasjoner, eller som en utilsiktet konsekvens av et angrep der det brukes tungt skyts mot fienden, der ofrene brukes som menneskelige skjold, eller der ofrene er medskyldige i fiendtlig krigføring.

Punkt for punkt gjentar forsvarerne av voldelige aksjoner mot sivile mål at "muslimer" har rett til å drepe "de beskyttede blant de ikke-troende" under slike forutsetninger. I typiske vendinger beskrives "fienden" som "krigens folk", som i dette tilfelle er ensbetydende med det amerikanske folket. Forfatterne av erklæringen setter helt ukritisk likhetstegn mellom "ikke-troende" og "amerikanerne". Framstillingen bygger sin logikk på at det pågår en krig mellom to nasjoner: den muslimske og den amerikanske. Krigstilstanden begrunnes med at amerikanerne utsetter muslimene for "utryddelsesforsøk", blant annet i de palestinske byene Jenin, Nablus og Ramallah, der barn, kvinner og eldre daglig blir

"slaktet ned" med amerikansk støtte.⁶ Dette er samtidig et viktig argument for at barn, kvinner og eldre blant fienden, som normalt ansees som "beskyttede", er legitime målgrupper i "krigen" mellom amerikanere og muslimer.

Hvem er de sivile?

Viktige kjennetegn for islamismen er det muslimske symbolspråket og forståelsen av religiøse doktriner som den absolutte autoritet. Muslimske doktriner tilhører også de temaene det er størst uenighet om blant islamistiske ideologer. Alle påberoper seg hellige skrifter og den islamske Shari'a-loven som kilder til "sannheten", men det er liten enighet om hva dette innebærer i praksis, for eksempel hvilke tekster som er mest sentrale og hvordan de ulike tekstene skal tolkes.

Definisjonen av begrepet sivil er gjenstand for mye debatt i islamistiske miljøer, nettopp fordi det markerer et viktig skille i forhold til hva som kan regnes som lovlig voldsbruk. Enkelte militante grupper hevder for eksempel at det ikke finnes sivile i Israel fordi alle israelere (også kvinner) avtjener verneplikt. I 2004 utstedte en av lederne for det egyptiske muslimske brorskap, Sheikh Yousef Al Qaradhawi, en fatwa som oppfordret muslimer til å angripe enhver amerikaner som befant seg i Irak, som en "religiøs plikt".⁷ Al Qaradhawi hevdet samtidig at det ikke var noen forskjell på sivile og militære amerikanere i Irak. Senere forklarte han at en "sivil" i Irak er en person som verken deltar i krigføringen eller støtter okkupasjonsmakten. En person som hjelper okkupasjentene, derimot, har samme status som dem, det vil si status som militær.

Ifølge Al Qaradhawi fantes det dermed

ingen sivile amerikanere i Irak. Denne tolkningen ble støttet av en rekke muslimske intellektuelle i Egypt, blant annet ved det religiøse lærestedet Al Azhar-universitetet i Kairo.⁸ I støtteerklæringer til Al Qaradhawi uttalte flere av foreleserne ved Al Azhar at alle som deltar i militære operasjoner eller samarbeider med okku-

Framstillingen bygger på at det pågår en krig mellom to nasjoner: den muslimske og den amerikanske.

pasjonsmaktene i Irak, selv de som leverer mat eller gir medisinsk støtte, har lovlig status som stridende. Enkelte presiserte derimot at angrep på sivile amerikanere i deres eget hjemland, altså USA, var forbudt, og at europeiske journalister i Irak heller ikke burde angripes. I likhet med Al Qaradhawi selv erklærte flere av disse støttespillerne at lemlestelse av lik var forbudt etter islamsk lov. Dette var sannsynligvis et svar på hendelsene i Falluja tidligere samme år, der fire amerikanske entreprenører ble drept og lemlestet.

Miljøet rundt Al Azhar er ikke alltid like enstemmig, eller entydig, i sine standpunkter. Etter bombingene i Sharm Al-Sheikh i juli i år erklærte en av lederne ved Al Azhar, dr. Muhammad Sayyed Tantawi, at bombingene “ikke er jihad fordi betydningen av jihad er å kjempe mot en fiende, og ikke mot troende.” Tantawi forklarte videre at alle de tre monoteistiske religionene (islam, kristendom og jødedom) “respekterer menneskerettigheter og retten til liv”, og videre at shari’ a forbyr drap på uskyldige sivile, enten de er muslimer

eller ikke, så lenge de “lever blant oss i brorskap og fred.” Samtidig avklarte Tanta-wi grensene mellom “selvmord” og “martyrium”: “Det heter at ‘et urettmessig drap på en eneste sjel er som et drap på hele menneskeheten’, – med unntak av motstands-operasjoner som utføres i Palestina. Det som skjer i Egypt og Irak, derimot, ansees som selvmord.”⁹

Er de sivile uskyldige?

For de mest ekstreme islamistene er den hellige krigen en global krig der skillelinjene mellom sivile og militære har mistet enhver betydning. For andre grupper er det derimot galt å drepe sivile, i hvert fall til noen tider og i enkelte kontekster. Et eksempel er Hamas, som fordømte London-bombingen som en “kriminell handling, som var tilfeldig og rammet blindt.” Hamas-talsmannen Hassan Yusef uttalte videre at “ofrene er uskyldige mennesker som ikke har noe med Tony Blairs politikk å gjøre.”¹⁰

Et nøkkeltema her er hvorvidt de sivile ofrene for terrorangrep skal forstås som uskyldige. Både motstandere og tilhengere av angrep mot sivile mål argumenter gjerne uforbeholdent for at shari’ a forbyr drap på “uskyldige sivile”, spesielt kvinner og barn. På den annen side hevder ofte tilhengere av slike angrep at de sivile slett ikke er uskyldige, men tvert imot er med-skyldige i krigen. Et godt eksempel er følgende uttalelser fra en representant for den tyrkiske islamistorganisasjonen İBDA-C (også kjent som The Great East Islamic Raiders Front). Organisasjonen utgir tidsskriftet El Kaide (Al Qaeda slik det staves på tyrkisk). I et intervju etter bombeangrepene i London i juli ble en av de ansvarlige for tidsskriftet, Ali Osman

Zor, spurt om det ikke plaget ham at “Al Qaeda dreper uskyldige folk på vei til jobben.” Zor svarte at han ikke anså de som ble drept i London for uskyldige, fordi de betalte skatt til de britiske myndighetene, og fordi de stemte på Tony Blair, som var ansvarlig for drapet på tusenvis av muslimer. “Skilles det mellom skyldige og uskyldige når folk blir drept i Irak og Afghanistan? Når USA dreper kalles det indirekte krigsskade (“[collateral] war damage”)", repliserte Zor.¹¹

Politikk eller religion?

Er islamisme religion eller politikk? Svaret er selvsagt begge deler. Militant islamisme er et produkt av en ideologisk fusjon mellom muslimske forestillinger om hellig krig, eller sverdets jihad, og moderne nasjonalstatlig militarisme. Den muslimske symbolikken gir legitimitet og autoritet blant muslimske tilhengere, og islam er også sentral som kilde til identitet. Det nasjonalistiske idegrunnet har ikke samme identitetsskapende potensial i den islamistiske retorikken, siden det er et idemessig arvegods de militante islamistene i realiteten deler med sine “motstandere”, blant annet i Israel og USA. Det er ikke tilfeldig at militante islamister bruker et språk fullt av henvisninger til islam som samtidig er spekket med militære uttrykk og stadige referanser til gjengjeldelse og frigjøring. For tilhengerne er sverdets jihad en hellig krig, og dermed en rettferdig krig.

Men fiendene i den globale krigen, og de legitime målene for voldelige angrep, er nasjoner heller enn religiøse grupper. Fiendene er amerikanerne, israelerne, britene, og spanjolene. Det er det muslimske nasjonale territorium (inkludert Andalu-

sia) som skal frigjøres ved sverdets jihad, og “vi”et som skal forsvares er den “muslimske nasjonen”. For de mest ekstreme blir krigstilstanden altomfattende, og skillet mellom militære og sivile viskes ut.

• f •

- 1 Oversatt tittel: “Declaration of *jihad* against the country’s tyrants; Military Series”. Ifølge US Department of Justice ble dokumentet funnet av politiet i Manchester, England, under en ransakelse i hjemmet til et “medlem av Al Qaeda”. Dokumentet ble oversatt til engelsk og senere brukt som bevismateriale i saken om bombingene av de amerikanske ambassadene i Kenya og Tanzania i august 1998. Teksten er gjengitt i sin helhet av Federation of American Scientists, Intelligence Resource Program: <http://www.fas.org/irp/world/para/aqmanual.pdf>.
- 2 Sendt på Al Jazeera 4. august 2005. Oversatt til engelsk av The Middle East Media Research Institute. Intervjuet er tilgjengelig i originalversjon på: <http://www.memritv.org/search.asp?ACT=59&P=791>.
- 3 “The Targets inside Cities”, skrevet av Abu Hajir Abd al-Aziz al-Muqrin og opprinnelig utgitt i Al Qaeda-tidsskriftet Mu’askar al-Battar, utg. 7, mars 2004. Oversatt og reproduisert i «Unmasking Terrorism. A Global Review of Terrorist Activities», Washington DC: The Jamestown Foundation, 2004.
- 4 Thomas Hegghammer (2005) “En oversikt over islamistiske terroristgrupper” i Bjørn Erik Rasch (red.) «Islamistisk terrorisme», side 20-52.
- 5 “Announcement of *Qa’idat al-Jihad* on the wills of the heroes and the legitimacy of the attacks in Washington and New York”, oversatt og utgitt av Middle East Policy Council Journal. Originalens forfatter(e) er ukjent, men dokumentet knyttes av oversetterne til Al Qaeda.
- 6 Ibid.
- 7 The Middle East Media Research Institute, Special Dispatch Series, no. 794, “Reactions to Sheikh Al-Qarad hawi’s Fatwa Calling for the Abduction and Killing of American Civilians in Iraq”, October 6 2004.
- 8 Ibid.
- 9 Sada Al-Balad (Libanon), 31. juli 2005.
- 10 Palestine Info, Daily News, 9. juli 2005, “Palestinian Muslim Scholars condemn London Bombings”: http://www.palestine-info.net/english/publish/article_13258.shtml.
- 11 Tempo Dergisi (Tyrkia), 3. august 2005.